



XXIX. évfolyam 1. szám

Közgyűjteményekben ingyenes

2026. január

Stúdió a Rákóczi úton

Százéves a Magyar Rádió adása

•••• Róbert Péter

A Telefonhírmondó volt a magyar rádiózás „nappal hasznos, este mulattató” elődje. Nagy feltalálónk, Puskás Tivadar tervezte, szervezte. Már 1881-ben Párizsban is kísérletezett a „dalműtelefonnal”, de ez csak egyszeri közvetítés volt. Hazai adása 1893. február 15-én indult el. Szerkesztősége – bizonyos házai miatt férfiak által kedvelt – a Magyar utca 6. szám alatt volt, négy szerkesztővel és mintegy száz munkatárssal. „Mint a méhkasra, rajzanak be és ki a tudósítók és dolgozzák fel a munkatársak a beérkezett táviratokat, híreket és külföldi újságokat. Az így beérkezett híreket feldolgozva és szépen leírva megkapják a felolvasók, akik felváltva olvasásuk fel az e célra szánt készülékek előtt egy e célra berendezett szobában a kiadásokat.” – írta az *Ország-Világ* az indulás évében. Puskás Tivadar az indulás után két hónappal meghalt, a Telefonhírmondót Popper István fejlesztette tovább; ő alakította ki a sávos műsorszerkezetet, az esti fő műsoridő színházi közvetítéseit is.

A világszenzációnak számító intézményt az USA-ban is utánozták, de az tönkrement. 1924-től volt kísérleti rádióműsor, Megyeri Endre munkálkodása eredményeként. Első adása a Gyáli útról egy, a Reissz cég tulajdonát képező bútorszállító kocsi-ból történt, és a meghatott postafőmérnök versben köszöntötte az eseményt. A *Magyar Rádió Újság* már 1924 nyarán megjelent, igaz 11 szám után három hónapig szünetelt. A Rákóczi út erzsébetvárosi oldalán a 22. számú ház negyedik emeletén egy nagyobb lakást építettek át, a stúdió 50 négyzetméteren szolgál-

ta az előfizetőket. Itt volt a „tabulatura”, egy kijelzőtábla, amelyen az előadókat utasították.

A Magyar Rádió bemondója a Telefonhírmondó „szpikere”, a szép hangú Scherz Ede lett, aki évtizedekre belopta magát az egyre szaporodó hallgatóság szívébe, nyitotta és zárta a műsort, konferált – három nyelven. Reggel és este 9 óra között azonos időszakban jöttek az

egyes műsorok: hírek, 17 órakor tárca, 20 órakor koncert. Megkezdődtek az operaházi, városi színházi és zeneakadémiai külső közvetítések, de már az első évben a stúdióból négy opera, 13 operett és 20 színmű került saját előadásra. Tudósok, közéleti szereplők álltak egyre gyakrabban a mikrofon, és ezzel a nyilvánosság elé.

Már 1922-ben az addig független magáncéget az MTI felvásárolta, innentől állami tulajdonú a Telefonhírmondó, amely 1925-ben a rádióra kiírt koncessziós pályázatot is elnyerte, műsorai beolvadtak a rádióéba. Ő és a Rádió Rt. az MTI érdekeltségi körébe tartozott a *Rádióélet* című hetilappal együtt, első elnöke leveldi Kozma Miklós miniszteri tanácsos egyben az MTI vezetője is volt, aki 1925. december 1-jei beszédében méltatta a „magyar broadcasting” jelentőségét: „Fogadalmat teszünk arra, hogy minden üzleti szempontot háttérbe szorítva, tisztán csak a magyar kultúra szempontjait szem előtt tartva fogjuk ezt a fegyvert kezelni.” Hamarosan külföldre is irányultak adások, a hívójel a Bercsényi-dal motívumai voltak, amelyet más rádiók is átvettek. 1928-ra a Rádió növekedése megszülte a lakihegyi állomás ikertornyait és az év végére beköltözött a józsefvárosi Sándor utcába. Sikertörténetét már innen folytatta!



Fotó: radiomuseum.hu

**Stúdiójuk
50 négyzetmétert
foglalt el
a Rákóczi út 22.
negyedik emeletén**

1 Stúdió a Rákóczi úton

•••• Róbert Péter (történész)

3 Kürt utcai história

•••• Gábor Tibor (történész)

4 Kátránygyárral kezdődött

•••• Siklós Zsuzsa (gyűjteményvezető)

5 Székház az előljárásnak

•••• Verbai Lajos (szociológus)

6 Budatétény hadifestője

•••• Gyönki Viktória (gyűjteményvezető)

9 Fiatalokkal közösen épül

•••• Heisler András (mérnök-közigazgató)

10 Kőbánya Napja

•••• Gál Magdolna (festőművész)

10 Egymás tükrében – Csányi5

•••• Őri Ádám (humánökológus)

13 Erzsébetváros sakknagymestere

•••• R. Keleti Éva (kurátor)

15 Járványokról és okaikról

•••• Verbai Lajos (szociológus)

18 Könyvszemle

20 Tűzoltó emlékek Kőbányán

•••• Hózer Benjámin (szakmatörténeti kutató)

Támogassa adójának 1%-ából a Budapesti Honismereti Társaságot!

A Budapesti Honismereti Társaság kéri tagjait és támogatóit, hogy minél többen ajánlják fel egyesületünk számára adójuk 1%-át. A támogatást működésünkre, a „Városunk – Budapesti Honismereti Híradó” 2026. évi számainak kiadására és terjesztésére használjuk majd fel. Egyben ezúton is köszönjük támogatóinknak múlt évi adóhozjárulásait!

Budapesti Honismereti Társaság
Adószámunk: 19673903-1-41
1043 Budapest, Berda József utca 48.

Miért nézzem meg a www.bpht.hu-t?

Mert a fővárosi Helytörténeti Portálon találok meg:

- a legfrissebb fővárosi helytörténeti híreket;
- az Ajánlott oldalak menüpontjában a legrövidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelvtörténeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, könyvtárakhoz, magyar elektronikus újságokhoz, honlapokhoz;
- a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, közgyűjteményekről;
- a Városunk összes eddig kiadott számát;
- az Archívumban a Budapesti História 131 előadásának szerkesztett változatait.

Csak ezekért!

Alapította a Budapesti Honismereti Társaság és a Budapesti Történeti Múzeum
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság
Felelős kiadó: Breinich Gábor
1041 Budapest, Mátyás Lajos u. 2., tel.: 370-0652
Levelezési cím: 1041 Budapest, Mátyás Lajos u. 2.
E-mail: info@bpht.hu • Internet: www.bpht.hu
Felelős szerkesztő: Gábor Tibor
Szerkesztőbizottság: Breinich Gábor, dr. Buda Attila, dr. Róbert Péter, dr. Sándor Tibor, dr. Sipos András

A VÁROSUNK belföldi előfizetési díja 1600 Ft/év. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront), e-mailen a hírlapelfozetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront), postán: 1900 Budapest, telefonon: 06-1-767-8262 és e-mail-en: hírlapelfozetes@posta.hu. A Budapesti Történeti Múzeumban, Budapest Főváros Levéltárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi és fiókkönyvtáraiban, a kerületek helytörténeti gyűjteményeiben, múzeumaiban és a Budapesti História előadóestjein ingyenesen is terjesztett. Helytörténeti magazinunk Budapest Főváros VII. kerület Erzsébetváros Önkormányzata, X. kerület Kőbányai Önkormányzat, XIX. kerület Kispest Önkormányzata támogatásával valósult meg.
Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • Print: ISSN 1418-4273 • Online: ISSN 2732-1681

Kürt utcai história

Pest manufaktúrája, majd selyemgyára

•••• Gábrriel Tibor

Kevések által ismert, hogy az 1938-tól Kürt utcának nevezett kis erzsébetvárosi utcát – nevét feltehetően a Zeneakadémia közelsége inspirálta – korábban, a 19. század elejétől Valero utcának nevezték. Egykori elnevezése Pest első selyemgyára, a Valero selyemgyár emlékét idézte. Ez a selyemszövő gyár Pest város gazdasági (és termékeit tekintve kulturális) életében jelentős szerepet töltött be. A „k. k. privileg. Seiden

1790) alatt, és üzemeik homlokzatára írva hirdethették, hogy „Császári és Királyi Kiváltságos Gyár”.

Feltehetően a spanyolországi Zaragozából a 18. század elején hazánkba érkező nemesi katonacsaládból származó Valero utódjaiból nagyke-

reskedők és vállalkozók lettek, akik Bécsbe, a Bánságba, később Pestre költöztek. A pesti Valero selyemgyár alapítói a selyemhernyó tenyésztés és a selyemkészítés technikáit az 1776-ig (250 éve) tartó külföldi tanulmányútjukon sajátították el és tudásukat hazánkban kamatoztatták. Kezdeményezésük nem volt példa nélküli. A Magyar Királyságban a selyemhernyó tenyésztés is támogatott volt, hogy az osztrák üzemek megfelelő alapanyaghoz juthassanak. Óbudán 1781-ben átadott selyemcérnázó üzem kellő vízi energia hiánya miatt csak egy évtizedig működött, de az 1786 nyarán átadott selyemgombolyító fél évszázadon át, az 1830-as évekig üzemelt.

Indulásakor a mai Király utcára nyíló telekrészen létrehozott Valero selyemgyárnak nyersanyaga biztosított volt, később felvásárolták az üzem körüli telkeket, és konyhakert,

A Valero selyemgyár 1837-ben a Hild-féle átalakítással, Carl Vaquez rajzán

und Flor Fabrick deren Gebrüder V. Stephan Ex Thomas”, azaz a Császári és Királyi Kiváltságos Selyem- és Szövetgyárat kétszáz éve építette fel 1783–1786 között a mai Király (König gasse) – Akácfa (Kleine Akazien gasse) – Dob (Drei Trommel gasse) – Kürt utcák által közrefogott területen két tulajdonosa, a már Pesten és Budán született Valero István (V. Stephan) és testvére, Valero Tamás (V. Thomas).

A Habsburg birodalom Mária Terézia uralkodása (1740–1780) idején a textilmanufaktúrákat kiemelten kezelte, mivel exportbevételük 35 százaléka tőlük származott. Ezen kiváltságos üzemek termelése és termékeik értékesítése mentes volt a céhes korlátozások alól, alapításukat követően egy ideig adómentességet, munká-

saik pedig a katonai szolgálat alóli mentességet élveztek. Megőrizték kiváltságukat II. József (1780–

ifj. Istvánnak szánta apja, ő azonban 1819-ben elhunyt, így a gyár vezetése is Antalra maradt. A gyár körüli telkek egy részét Tamás és ifj. István utódjai öröksége miatt felparcellázták és eladták. Amikor Valero Antal 1819-ben átvette a gyárat, az a kereslet ingadozása miatt az

1801. évi termelékenysége negyedét hozta csupán, 70 munkással 40 szövőszékkel működve.

A fiatal vezető felszámolta bécsi üzletét, és sógorát cégtársának vette be. A cégbe vont tőke felhasználásával modernizálta gyárát, Jacquard szövőszékek beszerzésével. Gyára 1824-ben nyerte el végleges alakját, a kastély jellegű U alakú épület oldalszárnyaihoz Hild József építész tervei

alapján épült meg egy-egy pavilon. 1826-ban 86 szövőszéken már 162 munkással, az 1830-as évek elején 320 fővel üzemelt. Termékeit a hazai keresletet megcélözva sikeresen árulta pesti, debreceni és szegedi üzletében. A 30-as évek végétől már kevésbé nyereséges ipari vállalkozását jövedelmezőbb nagykereskedelmi tevékenységgel egészíti ki: terményforgalmazási, bizományi, hitel és szállítmányozási

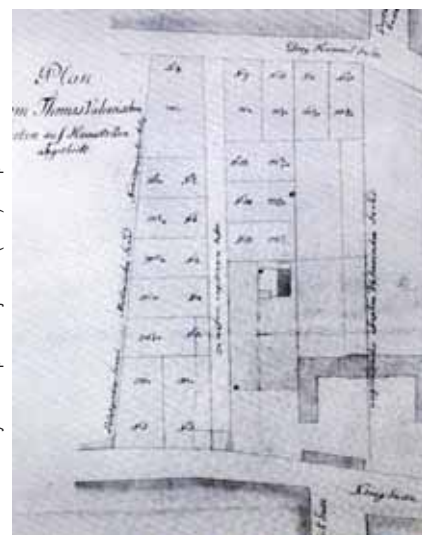


Valero Antal

Fotó: Geléri Mór: A magyar ipar útjairól (Bp., 1887)



Fotó: FSZEK Budapest Gyűjtemény



Fotó: Tanulmányok Budapest Múltjából 9. (1941) 200 p.

Térkép az 1815-ös parcellázási tervből – alul jobbra a Király utcára néző Valero selyemgyár U alakú alaprajza

területen. 1839-ben eladja a már szűkös Király utcai Valero selyemgyárat, majd 1839 és 1844 (?) között Hild József tervei szerint felépítteti a lipótvárosi új gyárpavilonját. Itt

1845-ben 80 Jacquard géppel, bedolgozókkal együtt összesen 250 szövőszékkel és 350 munkással dolgozott – de ez már egy másik história.

Kátránygyárral kezdődött

A gyáripar letelepedése Kispeszen

••• Siklós Zsuzsa

Kispest ipari életének első hírnöke az 1883-ban *Biehn János* által alapított kátránygyár volt. *Hans Biehn* (1855–1941) Drezdában született, első üzemét a Hazai Aszfalt gyár mezőtelegi (Tileagd, Románia) telepén 1878-tól vezette, majd 1896-ban megvásárolta. Kispeszen 1883-ban az Üllői út 72–74. szám alatt indította be a termelést. A községbe való településével az első nagyobb foglalkoztatóvá, adófizetővé vált. Központi irodái, raktárai Budapesten először a Józsefvárosban, majd a Ferenc körút 46. szám alatt voltak. Biehn számára az 1895-ös év döntő fontosságú volt. A szigetelés terén elért fejlesztései tették lehetővé szá-

Kispesti gyártelepét 1905-ben bővítette, megvásárolva és vállalatába olvasztva *Deutsch Bernátnak* a szomszédságában működő vegyszeti üzemét. 1912-ben kispesti telepéről a fővárostól bérelt területen iparvágányt épített. 1917-re elérkezettnek látta az időt arra, hogy hatalmassá nőtt vállalkozását a tulajdonosi kör szélesítésével megossza. Közkereseti Társaságot hozott létre, ahol a családtagokon kívül *Vadász Márton*, a

kispesti üzem igazgatója is cégjegyzési jogot kapott. 1926-ban beton útépitő vállalatot alapított, mely Bitumen útépitő Rt-néven, szintén a Ferenc krt. 46. szám alá jegyeztetett be. 1935-ben új fejlesztést hajtottak végre, elindították Kispeszen a Nigrocarbon korom gyártását.

Biehn János a gyár megalapításától kezdve Kispeszt egyik legnagyobb adófizetője volt. Részt vállalt a községháza, a tűzoltótorony felépítésében, támogatta az ön-

nyi utcában 12 házat építettek fel, később a Toldi utcában is emeltek épületeket), azonban ez sem feledtethette el az üzem által okozott jelentős zaj- és légszennyezést. 1912-ben és 1930-ban is felmerült



Biehn-gyár az Üllői út 72–74. szám alatt (1883)

a gyár kitelepítése. A légszennyezés problémájáról a helyi lapokon túl az országos lapok is cikkeztek. A város és a megye is hivatalos vizsgálatot indított, a lakosság a belügyminiszterhez készült panaszával, az üzemben dolgozók leállást terveztek, a környező gyárak munkásai is sztrájkolni akartak a bűz miatt. A vizsgálatok befejeztével azonban megállapították, hogy nem a gyártási folyamat okozza a kellemetlen szagokat, hanem az ehhez használt szén.

A második világháború után, „A Szovjetunió Magyarországi Vállalatainak és Egyéb Javainak Igazgatósága” a Biehn gyárat, mint „német” tulajdont vette bir-

tokba. Azonban a kezelői jogot Kispeszt város kérésére átengedte. A gyár Budapest területén levő érdekeltségeit a főváros vette bérbe. A Biehn Rt. névvel 1950-ig találkozhatunk a különböző újságokban, címjegyzékekben. Később Kispeszt Fedéllemezgyárként, majd Aszfalt útépitő vállalként üzemelt. (Részlet a BBC History magazin 2024. január 1-i számában megjelent írásból. Siklós Zsuzsa: Kispeszt Nagyipari társaságok Kispeszen.)



Fotók: Kispeszt Helytörténeti Gyűjtemény

mára, hogy Európa első földalatti vasútjának szigetelését az Andrásy út alatt elvégezze. A feltörő mélyvizet források új műszaki megoldásokra készítették a gyár mérnökei és munkásai. A sikeres megvalósítás után Biehn jelentős piaci előnyhöz jutott, többek között ő végezhetett el az 1896-os millenniumi kiállítás területén számos pavilon, rendezvényépület szigetelését is. 1898-tól több szabadalommal rendelkezett a gyár. Referenciái alapján a berlini földalatti vasút szigetelési munkáit is ő végezte. Biehn ekkor hozta létre német cégét (1913), mely hamarosan részvénytársaságként működött. Itthon részese volt a legnagyobb állami és magáncégek beruházásainak. Részt vett: az Országház (1894–1904), Széchenyi Gyógyfürdő (1909), Gresham palota (1907), Országos Levéltár (1913) munkálataiban. 1910-ben a József műegyetem építésén végzett munkájának elismeréséül megkapta a Ferenc József rend lovagkeresztjét.

Reklámlap 1896 után

kéntes tűzoltó egyesületet, az egyházakat, a település által indított jótékonyági akciókat. Wekerletelep építésénél cége végezte a szigetelési munkálatokat. Cégvezetőjének *Vadász Márton* jelölte ki, aki több mint 40 éven keresztül igazgatta a gyárat. A kispesti telep egy kb. 300 négyyszögletes területen feküdt, a gyárat fából készült műhelyek és egy emeletes gépház alkotta.

A kispesztiek nem voltak elégedettek a gyárral, pedig az üzem lakhatást biztosított dolgozóinak (1897-ben a Wesselé-



Számlájuk 1937. május 5-ről

Fotó: archivnet.hu

Székház az előljáróságnak

130 éves Kőbánya Polgármesteri Hivatala

••• Verbai Lajos

Egyik figyelemre méltó fővárosi beruházása volt a millennium évének a kőbányai előljáróság első önálló hivatali épülete. 1896 tavaszán nyílt meg, s ezzel Budapest első, kifejezetten kerületi közigazgatási célra épült hatósági székhá-



zává vált. A terület kijelölését már a 19. század végére kialakuló városrendezési folyamat előkészítette – az iskola és a később felépülő Szent László-templom szomszédságában egy új kerületi központ magja rajzolódott ki.

A Székesfőváros Mérnöki Hivatalának két munkatársa készítette el az első tervet. *Máltás Hugó* műszaki tanácsos (Kőbányán épített másik jelentősebb műve a Kerepesi temető neoreneszánsz halottasháza volt) tervezte *Heuffel Adolf*, Budapest főváros középítési igazgatójának, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa igazgatójának irányításával. Már ekkor érvényesült tervükön a környező intézményekhez való igazodás igénye: a homlokzat arányaiban és stílusában illeszkedett *Feszl Frigyes* liget-téri iskolájához, valamint a később megépülő templom terveihez. A historizáló eklektika eszköztárát alkalmazó épületet magas oromzatos, díszített, laternás, igényes kivitelű irodaháznak szánták, amely egyszerre fejezte ki a korszak közigazgatási reprezentációját és a kerület városiasodását.

Szűkre szabott költségvetésük miatt a tervek egyszerűsödtek – csökkent a falvastagság, mérséklődtek a belmagasságok –, mégis rangos, arányos, elegáns épület valósult meg. Kivitelezését az árlejtésen nyertes *Kappéter Adolf* építőmester végezte, a részfeladatokra pedig koruk legnevesebb mestereit vonták be. A kőfaragó munkákat *Müller József* süttői kőbánya-tulajdonos és *Weisinger György* budapesti kőfaragómesterek, a kő- és márványiparosok szövetsége ügyvezető elnökének elsősorban travertin burkolatokra szakosodott igen régi, jó nevű cége (a Népszínház, az Első Pesti Hazai Takarékpénztár Váci utcai homlok-

zatának kivitelezője) végezte. *Bründl János* kapta a bádgos- és tetőmunkákat, köztük a tanácsterem egykori üvegfedésű felső világítóját. *Christofoli*

Vince vállalata a belső terrazzo burkolatokat alakította ki. Az épület festését és díszítőfestését *Brenner János* készítette. Gondos kivitelezésük eredményeként a hivatal mindössze tíz hónap alatt készült el.

Belső elrendezése a korszak közigazgatási igényeit tükrözte: a földszinten az adó- és pénzügyi hivatalok, az állatorvos, városfelügyelő és a munkakönyvi hivatal, az emeleten a mérnöki, tisztiorvosi és városbírói hivatal, valamint a tágas tanácsterem kapott helyet. A reprezentatív tereket félköríves ablakok, díszes feljárók és kovácsoltvas elemek hangsúlyozták.

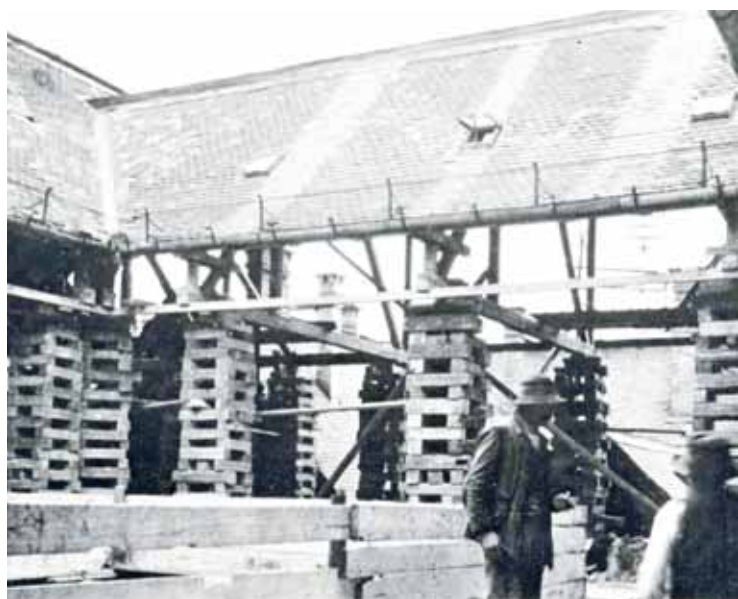
A növekvő lakosság és az ügyforgalom hamar kinőtte az épületet. Leglátványosabb bővítése 1925–1926 között zajlott: a tetőszerkezetet egyben, emelőcsavarokkal és máglyatámaszokkal felemelve építettek be egy teljes új emeletet, mindezt úgy, hogy a hivatal működése közben folytatódhatott. A korabeli sajtó technikai bravúrként emlegette az eljárást.

Hivatalunk mögött 1901-ben paplak is épült, majd később a fokozódó szociális igények miatt az udvarban üvegtetőt, vasvázas népkonyha-létesítmény is helyet kapott, amely a helyi közösségi élet fontos tere lett.



Gázlámpák az előljáróság épületéből

Fotók: Kőbányai Helytörténeli Gyűjtemény



Az emelet ráhúzásakor a tetőt egyben megemelték

A Szent László tér 19–20. század fordulóján kialakult együttese – az iskola, a hivatal és a templom – máig Kőbánya városközpontjának építészeti alaprégét jelent.

A Polgármesteri Hivatal nemcsak kerületi történeti érték, de Budapest közigazgatási épületeinek egyik korai, jellegzetes darabja, amely ma is őrzi a millennium korának városépítő lendületét.

Budatétény hadifestője

Enyerei és csébi Pogány Gyula

••• Gyönki Viktória

Pogány Gyula 1884-ben született id. enyerei és csébi Pogány Gyula és Nicora Ilona gyermekeként. 1907–1910 között a Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola hallgatója, tanulmányai után Firenzében élt és dolgozott. Tagja volt a Nemzeti Szalonnak. 1914-ben házasságot kötött Baranyay Máriával, Baranyay József szobrászművész leányával. A házasságból 1916-ban egy leánygyermek, Katalin született.

Pogány életútjának érdekes fejezete, hogy az első világháború idején hadifestőként szolgált. Híradások tekintetében fontos szerepe volt a Sajtóhadiszállásnak és az annak kötelékében szolgált művészeknek, akik kötelesek voltak leadni munkáikat a képgyűjtő állomásra. A beküldött anyagokból kiállításokat rendeztek. Pogány Gyula hadifestői pályafutása a Bécsi Hadtörténeti Levéltár iratanyagából rekonstruálható, néhány dokumentum a leszármazottak birtokában maradt meg. Ezek alapján kiderül, hogy a háború kezdete óta szolgálatban állt, mint önkéntes hadifestő.

Fotók: Sarnóczay Levente



Szent Mihály-kápolna



Szolgálatát a budapesti hídfőparancsnokság hadiműszaki törzs csoportjánál kezdte meg, mint illusztrátor. Hadifestőként a Hofmann hadtesthez volt beosztva, és a 69. gyalogezrednél tartották számon. 1916-ban egyéves önkéntesként volt nyilvántartva a 17. honvéd gyalogezrednél. Több ízben tett jelentést munkájával kapcsolatban, amelyek közül néhány kézzel írott példányt fennmaradt. Romló egészségi állapotára hivatkozva többször kért szabadságot, amely miatt 1917-ben elbo-

Kistétényi barlanglakások

csátották. Hadifestői pályafutását a Korona Arany Érdemkereszttel jutalmazták.

Az *Érdekes Újság* 1915. október 24-i számában jelent meg a művész négy grafikája. „Pogány Gyula festőművész a Hoffmann-hadtesthez volt beosztva és ennek frontja mögött készültek munkái, művészi

feljegyzések arról, hogyan él, pihen és nyugodalmos óráiban mit csinál a magyar katona a front mögött.”

A hadseregtől való leszerelés után Kistétényben (ma Budatétény) telepedett le. Több olyan képe maradt fenn, amely a környéket ábrázolja,

mint például a kistétényi barlanglakásokat, vagy a Szent Mihály kápolnát. Portrékat is festett, többek között apósáról és annak feleségéről. Ismert pár olaszországi tájképe, vagy dolgozó nőket ábrázoló munkája. 100 éve, 1925-ben hunyt el Dalmáciában, családjától távol. Gyenge egészségi állapota, ami miatt leszerelték, nem javult meg, ezt igazolja elgyötört arcát megmintázó önarcképe. Katalógusokban fennmaradt listák alapján kijelenthető, hogy alkotásainak töredéke ismert, előfordulhat ismeretlen munkák felbukkanása.

Életútját unokája, Sarnóczay György, több budatétényi helytörténeti kiadvány szerzője írta meg elsőként. Jelen sorok írója hadifestői pályafutása feltárásával foglalkozott behatóbban. Az írás elkészülését többek között Sarnóczay Levente, a Budatétényi Polgári Kör alelnöke, Pogány Gyula dédunokája segítette, aki a festőművész hagyatékának gondozója. A budafoki Magdolna Udvarban 2025. november 28-tól 2026. február 28-ig tekinthető meg a Pogány Gyula 100 emlékkiállítás.

Fotó: Kieselbach Galéria és Aukciósztáz



Pogány Gyula önarcképe

Budapest emlékezete

Nagy-Budapest megalakulásának 75. évfordulójára emlékezve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) egy új online szolgáltatást indított a Budapest Elektronikus Archívumot (BEA). Ez egy online archívum, amelyben a FSZEK digitális tartalmait teszi közzé, témától, műfajtól, típustól függetlenül. Elérhetők benne a Budapest Gyűjtemény, a Szociológiai Gyűjtemény és a Zenei Gyűjtemény állományának digitalizált dokumentumai: művek, források, adattárak, valamint a FSZEK aktuálisan futó projektjeihez kapcsolódó dokumentumok, tematikus összeállítások. De nem csak olvasható, hanem hallgatható és nézhető tartalmak is megtalálhatók az új felületen: podcastok, előadások, fényképek, sőt, különböző könyvtári rendezvények felvételei is. Elérhető a <http://dspace.fsze.hu> címen.

Nyeregbe fel!

A kőbányai kerékpározás történetéből

••••• *verbai*

Ha ma valaki Kőbánya utcáin, kiépített kerékpárútjain teker, talán eszébe sem jut, hogy a kerékpározás helyi története jóval kalandosabb, mint bármelyik meredek lejtő a környéken. Pedig amikor a velocipéd az 1867-es párizsi világkiállításon először felbukkant, alig két év telt el, és máris verseny

gyakran csapatba verődve indultak útnak, hiszen baleset esetén ritkán akadt gyors segítség. A korabeli túrázók fegyverzetével is készültek: pisztollyal vagy nádpálcával kergették el a túlzottan barátkozó kőbor kőbányai kutyákat.

A biztonságosabb, lánchajtású kerékpárok az 1880-as években jelentek meg, és ezzel új korszak indult. Megalakultak a kerékpáros egyesületek, amelyek rendszeres túrákat és versenyeket rendeztek. A hétvégi kirajzások kedvelt célpontja lett Kőbánya, ahová nemcsak kihajtottak, de itt a visszaút előtt néhány korsó sör erejéig meg is pihentek. A Népliget pedig egyfajta kerékpáros központtá vált: versenypályákat alakítottak ki, kerékpáros pólót és bringafocit rendeztek, és az itt rendezett országos versenyeket is tömegek láto

gatták. A környéken nagy kerékpár raktárt, jól felszerelt javítóműhelyt, kölcsönzőhelyet működtettek. A Tattersall ügetőpályája – cementvízzel kevert kőszénporos borításával – pedig egyszerre szolgálta a futókat és a bringásokat. Itt működött *Herbster Károly* Velodromja is, amelyet nem kisebb sikerrel hirdettek, mint „a világ legkényelmesebb fedett kerékpáriskolája”.

A kőbányai ipar gyorsan reagált az új kihívásra, az Első Magyar Varrógép- és Kerékpár-gyár úttörő módon 1895-től *Adria* márkanéven gyártotta kétkerekűt a Simor utcában, évi tízezer darabos kapacitással.

Kőbányán még *Buffalo Bill* is hagyott kerékpáros emléket, amikor 1906-os ven

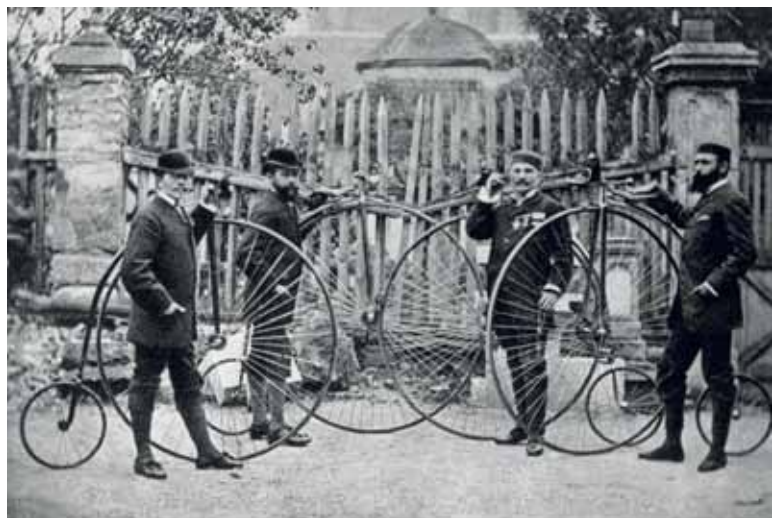
dégszereplése alatt *Schwab*, az ország legjobb bringása versenyre kelt egy vadlóval. A show persze mindkét félnek jó reklámnak bizonyult.

A századfordulón sorra alakultak a helyi klubok. 1899-ben a Kőbányai Kerékpár Egyesület, majd 1904-től a Törekvés versenyeken rendkívül eredményes kerékpáros szakosztálya. A kerékpáros élet pezsgő volt, a gyárak – például a Magyar Ruggyantaárugyár – pedig kiváló minőségű gumiabroncsokkal és alkatrészekkel támogatták a sportot.

Az 1930-as évek

re a bicikli már a mindennapok nélkülözhetetlen járműve lett. 1938-ban a Kőbányai úton megépült az első helyi kerékpárút, a közlekedés szabályai pedig ma is mosolyt csalnak az ember arcára: 30 méterről hallható csengő, dörzsfék, világítás és... rendszám!

A mai kerékpárosok már kényelmes, biztonságos bringautakon suhannak, de minden tekerésben ott lapul valami a porfelhőlovagok bátorságából. Kőbánya pedig büszkén őrzi ezt a több mint másfél évszázados kétkerekű történetet. Nyeregbe fel – a múlt ma is gurul tovább!



Első kerékpárosaink. Balról jobbra: Forsché Román, Günther Antal, Vermes Lajos, Kosztovics László. Kellér K. felvétele – Vermes Lajos szerint – 1878 októberében, valószínűleg azonban legalább egy évvel később. A háttér talán a királyutcai régi Valero-gyár kertje.

Első velocipédeseink 1880 körül



Kerékpárgumi reklámozó plakát (1910 körül)

ből. Kőbánya pedig büszkén őrzi ezt a több mint másfél évszázados kétkerekű történetet. Nyeregbe fel – a múlt ma is gurul tovább!



Fotók: Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

rendeztek vele az Orczy-kert és Kőbánya között. Négy vállalkozó szellemű úttörő

pattant nyeregbe, s ezzel kezdetét vette a kőbányai kerekezés története.

A hazai közönség hamar nevet is ragasztott az új járműre – sőt, rengeteget. A korabeli kreativitás kimeríthetetlennek bizonyult: a gyalog-sebes-futó gépelytől a drótszamáron át a porlóig minden elképzelhető megnevezés előfordult. A bringásokat sem kímélték: voltak ők porfelhőlovagok, bolondkerekesek, vagy éppen nyargoncok – de azért sokan inkább csodálták, mintsem gúnyolták őket.

Az 1870-es években megjelent a hatalmas első kerekű „kenguru”, amely gyors volt ugyan, de olyan ingatag, hogy egy rossz mozdulat akár azonnali bukást jelentett. Nem csoda, hogy a bringások

Dreilinger Nándor
kőbányai kötődésű
bajnok érmeivel,
trófeáival

Társadalmi élet Kispesten

•••• Siklós Zsuzsa

Kulturális és kulináris élvezetek

Kispesten az Üllői országút mentén számos vendéglő nyitotta meg kapuját. A vendéglősök az országút forgalmára, a Pestről kirándulók kiszolgálására és az egyre szaporodó állandó lakosságra alapították üzletmenetüket. Sikereik részben a kerthelyiségeknek, részben annak köszönhetően voltak, hogy az egyre szaporodó egyesületek és társaságok számára a vendéglős különtermet és olcsó ételeket biztosított, ami önmagában létjogosultságot adott az üzletnek a községben.

A Magyar Király Szállót Pataschek Ferenc szállodája és Nagy Sörccsarnoka 1911. október 11-én nyitotta meg. Az emeletes épületben a szállóvendégeken kívül nagy társas összejövetelek, színházi estek és zenei bemutatók megtartására is lehetőség volt. A megnyitó alkalmából a 23. gyalogezred zenekara játszott, kitűnő konyha és borok várták a vendégeket.

Ma azt mondanánk, rendezvényközpontot hozott létre, mindenestre átrendezte Kispest kulturális és társadalmi életét. Pataschek Ferenc (1870, Graz) építési vállalkozóként, fa- és szénkereskedőként vált ismertté az akkori helyi újságban. Tagja volt a képviselőtestületnek, és minden jelentős esemény támogatójaként szerepelt. Adományaival támogatta a kerékpárkört, a Szemere-féle lövészegyletet és a Kispesti Atlétikai Klubot. Támogatta a Kossuth-szobor felállítását, a kasszinót és minden társadalmi egyesületet. Szállodáját reklámozta legfőképpen, így

garadáját rendezte meg a Magyar Királyban. Nemcsak ezek vonzották a lakosságot, hanem farsangi bálakat és nagyobb létszámú gyári mulatságokat is megtarthatnak itt. A Kispesti Atlétikai Club báli estélyeit is ezen a helyszínen rendezték, amihez hozzájárult, hogy Pataschek a K.A.C. alelnöke volt; az egyesület ezért egy díszes szelvényzást is átnyújtott karácsonyi ajándékként – írta a *Sportvilág* 1913-ban. 1912-től fokozatosan adta el kereskedelmi érdekleteit, és 1913-ban a Magyar Királyt is, melynek új tulajdonosa Kovalszky Kálmán lett. A Magyar Király Kovalszky alatt is élénk életet élt: bálók és zenei estek zajlottak, 1926-ban bemutatták *Tersánszky Józsi Jenő Kakuk Marci* című művét; az író 1925–1927 között Kispesten élt.

A rendőrtanácsos vendéglőssé válik

A Városi Vigadót Bónis Elemér rendőrtanácsos és felesége álmolta meg. Bónis lemondott állásáról, és az üzleti életben kívánta megmérettetni magát. A Kossuth utca és a Zrínyi utca között pompás villája állt, amelynek homlokzata a Nemzeti Múzeumot idézte. Villáját kibővítve, kerthelyiséggel ellátott vendéglőt építtetett. Nagy terveket szöttek a Bónis-birtokon: nemcsak vendéglőt, hanem színházat is ide képzeltek. A *Kispest* újság hatalmas betűkkel tudatta, hogy felépül Kispest első igazán impozáns színháza, 900 fős befogadóképességgel, küllemében a Vígshízházra emlékeztetve.

1925 májusára elkészült a vendéglő söntése, étterme, kártyaszobája és nagy táncterme, amelynek belső berendezéséről Holló Mihály belsőépítész gon-

Fotók: Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény



Magyar Király Szálloda az Üllői út 157. szám alatt (1926)

dokodott. A kerthelyiség pazar páholy-soraival és színes ernyőjű lugasaival hívogató látványt nyújtott.

A vendéglőben kabaréelőadások, zenei és táncestélyek, tánciskola várta a látogatókat. A Kispesti Városi Vigadóban 1926-ban *Kosztolányi Dezső* tartott előadást. Jelentős számban jelentek meg Kispest város előkelőségei, hogy élőben láthassák és hallhassák a felolvasást.

A Vigadó üzletileg nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. 1927. július 27-én éjjelkor egy autó gördült a Vigadó elé: Bónisék csendben beszálltak, és elhagyták Kispestet, hogy Tiszafüredre költözzenek. Az egykori fényűző vendéglő épületét hét évvel később, 1934-ben lebontották. (Részlet a *BBC History* magazin 2024. március 3-i számában megjelent írásból – Siklós Zsuzsa: „Fene nagy kések.” Kulturális és Kulináris élvezetek a Kispesti vendéglők falain kívül és belül).



gyorsan bevezette a köztudatba. Katonazene, kabaréelőadások, operett-estek és művészeti bemutatók

Húsiparosok zászlóavatója, közepén Válya Gyula polgármester (1927)



A Városi Vigadó reklámmeghívója (1926)

Fiatalokkal közösen épül

A Csányi5 új kiállításfejlesztése – közelebb a város múltjához

••• Heisler András

Most olyan munka zajlik a Csányi5-ben található Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár állandó kiállításánál, amely egyszerre kutatás, tanulási folyamat és közösségi együttműködés. A házat működtető alapítvány (Erzsébetvárosi Zsidó Örökségért Alapítvány) évek óta arra törekszik, hogy a látogatóknak ne csak tárgyakat, hanem egy leltűnt korszak hangulatát is bemutassa. Berendezett enteriőrök idézik fel, hogyan éltek és dolgoztak a zsidó családok a 19. század végétől a 20. század közepéig. A most induló bővítés célja, hogy ezek mellé élő, személyes történetek kapcsolódjanak, és így a kiállítás teljesebbé váljon.

A munka talán legizgalmasabb eleme a három budapesti zsidó iskola diákjainak bekapcsolódása a kutatásba: a Lauder Javne Iskola, a Scheiber Sándor Gimnázium és a Maimonides Gimnázium tanulói fognak dolgozni a kiállítás fejlesztésén. Történészek és tanár-mentorok vezetésével a diákok kutatják fel Erzsébetváros egykori zsidó lakóinak életét: archív fényképeket, levéltári dokumentumokat, újságcikkeket és személyes visszaemlékezéseket gyűjtenek. A feltárt anyagból folyamatosan bővülő adatbázis készül, amely hosszú távon meghatározza majd a Csányi5 tudásanyagát.

Az alapítvány külön figyelmet fordít arra, hogy a diákok hozzájárulása ne maradjon láthatatlan. A projekt végén a digi-

tást. A Gólem Színház fiatal színészei olyan embereket idéznek meg, akik a történelemlényekben többnyire nem kapnak helyet. A polgári lakás konyhájában például egy cselemlány mesél arról, hogyan élte



Gimnazisták képzése – három budapesti zsidó iskola diákjai kapcsolódtak be a kutatásba

meg az őt befogadó zsidó család ünnepeit és szokásait. Egy másik jelenetben egy varrónő beszél arról, hogyan hatott életére a numerus clausus és a korszak bizonytalansága.

Az új digitális eszközöknek köszönhetően a látogatók érintőképernyős állomásokon böngészhetik a feltárt dokumentumokat, fényképeket és hangfelvételeket. A cél az, hogy mindenki a saját útján találhassa meg azt a részletet, amely meg szólítja.

A diákok számára a részvétel a jövőben is lehetőségeket kínál: bekapcsolódhatnak iskolai csoportok fogadásába, segíthetnek eligazodni a digitális felületeken, és továbbadhatják azt a tudást, amelyet a kutatás és a közös munka során megszerettek. Így válhatnak az örökség valódi közvetítőivé.

A fejlesztés célja, hogy a múlt ne távoli, poros adatgyűjteményként jelenjen meg, hanem élő, sokszínű történetként. Emberi sorsok, döntések, örömök és veszteségek mellett hangsúlyosan bemutatjuk azokat az Erzsébetvároshoz kötődő személyiségeket, akik teljesítményükkel gazdagították az erzsébetvárosi magyar-zsidó örökséget. Ezt az örökséget olyan alkotók formálták többek között, mint *Herzl Tivadar*, a modern cionizmus megteremtője; *Goldziher Ignác*, a világ egyik legjelentősebb orientalista tudósa; *Karinthy Frigyes*, író; *Jankovszky Éva*, a gyermekirodalom ikonikus alakja; *Scheiber Hugó*, a 20. század jelentős avantgárd festője; továbbá *Seress Rezső*, a Szomorú vasárnap szerzője; *Steinschneider Lili*, az első magyar női pilóta; *Kis Pál*, fotográfus; *Domokos Miksa*, a pesti gettó zsidó parancsnoka. Ők azok, akiknek életműve és emlékezete máig őrzi Erzsébetváros szellemi és kulturális gazdagságát. A kutatás néhány fontos szakma és képviselőinek bemutatásával kiterjed például az erzsébetvárosi zsidó pékek, ötvösök és a kávéháztulajdonosok munkájára.

Alapítványunk számára ez a hosszútávú munka egyszerre felelősség és küldetés: úgy bemutatni a városrész múltját, hogy az személyes, átélhető és inspiráló legyen minden látogató számára.



Fotók: Erzsébetvárosi Zsidó Örökségért Alapítvány

tális adatbázisban névvel – ha szeretnék, akár fényképpel – szerzőként szerepelnek majd, így minden látogató számára látható lesz, kik állnak az új tartalmak mögött. Ez egyszerre lehet ismerés és különleges élmény a résztvevőknek.

Az állandó kiállítás termeiben a korszak mindennapjai vetített jelenetek formájában elevenednek meg. A pár perces videók az állandó kiállítás környezetéhez kapcsolódóan adnak izgalmas történelmi ismereteket, miközben élvezhetőbbé teszik a látoga-

Diákok a Csányi utca 2-ben működött, 1944-ben üldözötteket mentő Vanczák lakatosüzem emléktáblájánál

Kőbánya Napja

•••• Gál Magdolna

Nincs fontosabb annál, minthogy szeressük a lakóhelyünket, ahol éveket, évtizedeket töltünk el! Az érzelmi kötődés megerősödéséhez, a személyes emlékek mellett, fontos megérezni a hely szellemét, megismerni Kőbánya



kulturális örökségét, amire méltán büszkék lehetünk. Ennek elősegítésére találta ki idén az önkormányzat a Kőbánya Nap rendezvényét.

**Interiőr:
kőbányai
polgári
étkező**

Fotó: Francsik Ildikó

Fővárosunk tizedik kerületeként – a könnyű megjegyezhetőség érdekében – minden év 10. hónapjának 10. napján, 10 óra 10 perckor kezdődik a Kőbánya Napunk. A kerület első Kőbánya Napi kulturális eseménysorozatát Kőbánya polgármestere, D. Kovács Róbert Antal nyitotta meg a Rottenbiller parkban, ahol ezt követően a Kőbányai Harmat Általános iskola színvonalas műsort adott elő.

Kétnapos ünnepségünk a Tutti Forza zenekar adta koncerttel, a Szociális Védegylet és a kőbányai művészek által szervezett jótékonyági vásárral zajlott egy másik helyszínen, a Kőrösi Kulturális Központban. Másnap a program a Csajkovszkij park végében található Havas-villában folytatódott. Ennek az eseménynek a forgatókönyvét a Kőrösi Kulturális Központ, a Szent László Gimnázium és



Fotó: Kőbányai Fotóklub

**Korhű
ruhákba is
öltözhettek**

a Kőbányai Képző- és Iparművészek Egyesülete közösen találta ki.

A képző- és iparművészek az 1850-es évektől 1925-ig terjedő időszak hangulatában rendezték be a termeket. Ebben a környezetben tartottak előadást Kőbánya múltjáról a Kőrösi munkatársai és a Szent László Gimnázium jóvoltából korhű ruhákba is öltözhettek az arra vállalkozók. A Duna Szimfonikus Zenekar zenéje tette teljessé az élményt. A Kőbányai Fotóklub által készített fotók jól mutatják, hogy mivé tudtuk varázsolni az üres, és nem felújított kastélyt!

Egymás tükrében – Csányi5

Lépcsőházba sűrített történelem

•••• Őri Ádám

Nem egyszerű kiállításra érkezhetünk a Csányi5, az Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár lépcsőházába lépve: a falakon futó, két párhuzamos idővonal a történetírás és a művészet különös, mégis harmonikus együttállását teremti meg. Az installáció nem csupán vizuális vezető, hanem gondolati tengely is. A koncepció lényege, hogy a látogató egyetlen térben láthassa egy városrész, egy ország és a világ egy évszázadának összefüggéseit; az online felület pedig mindezt további történeti mélységgel egészíti ki. Honlapunkon elérhető részletes ismertetések azokat szövegezik meg, akik a lépcsőházban felvillantott események mögé is betekintnének. Sőt, az egyes eseményekhez minden esetben magyar és



Fotó: Kissimon István

**Párhuzamosan
futó két
időszalag
a lépcsőházban**

angol nyelvű ajánlott irodalmat is társítottak a készítőik, hogy az érdeklődők megbízható és sokrétű forrásokból mélyíthessék tovább tudásukat.

A felső idővonal a magyarországi, s különösen az erzsébetvárosi zsidóság 1848 és 1948 közötti történetét rajzolja fel. Azé

a közösségé, amely évszázadon át formálta a városrész arculatát, intézményeit, kultúráját és mindennapjait, a szabadságharcotól kezdve a Dohány utcai zsinagóga felépítésén, a nőegylet jótékonyági munkáján és a helyi közelet pezsgésén át egészen a gettó tragikus történetéig.

A másik időszalag ugyanezt az évszázadot mutatja meg, immár globális nézőpontból. A zsidóság nemzetközi történelmi eseményei – mint a pogromhullámok, a Dreyfus-per, a Balfour nyilatkozat vagy a Wannseei konferencia – mellett helyet kapnak olyan társadalmi és polgárjogi mérföldkövek is, amelyek túlmutatnak a zsidó közösségeken. A finn nők választójoga vagy Gandhi mozgalmának elindulása mind azt jelzik: a világ sok térségében a szabadság kiteljesedése zajlott, amikor Magyarország egyre inkább a kirekesztés útjára lépett. A két időszál összevetése segít érzékelni ezt az eltérő történelmi ritmust és irányt.





Különösen beszédes az a fajta „történelmi keresztmetszet”, amely az idővonalak mellérendeléséből születik. 1895-ben például Magyarország-

életfogytig tartó száműzetésre ítélik. A két esemény egymást tükrözi: egyszerre árulkodnak a liberális, modernizációs törekvések erejéről és az előítéletek újraéledéséről.

A lépcsőházi installáció nem törekszik teljességre. Épp ellenkezőleg: az alkotók azzal a szándékkal válogatták össze ide az eseményeket, hogy azok gondolatokat indítsanak el. A rövid, tömör bejegyzések arra készítetik a látogatót, hogy saját maga kösse össze a pontokat a falakon – hogy felismerje, miként vált a 19. századi progresszív Magyarország a 20. század közepére Európa

egyik első, a kirekesztést jogi szintre emelő államává.

A kiállítás mindeközben nem feledkezik meg arról, hogy Erzsébetváros története emberek története. Nevek, intézmények és helyszínek bukkannak fel: árvaházak, iskolák, közéleti körök, üzletek és zsinagógák, amelyek egykor mind részei voltak a városrészt élő szövetének. Ez a személyesség adja a tárlat meleg tónusát, és ez teszi lehetővé azt, hogy a látogató ne csupán időrendet lásson, hanem sorsokat is.

Az *Egymás tükrében* időszakjai így egyszerre múltidézők és figyelmeztetőek. A kiállítás alkotói abban bíznak, hogy a korszak árnyalt bemutatása hozzájárul ahhoz, hogy Magyarország ne ismételje meg kudarcos évszázadát: ne rekedjen meg félúton, és ne térjen vissza a kirekesztés útjára. A lépcsőház falaira feszített történelem ezért nemcsak emlék, hanem felelősség is – annak felismerése, hogy a város, amelyben élünk, az általunk továbbírt történetekből formálódik tovább.



Fotó: Kissimon István

gon az izraelita vallás a bevett felekezetek közé kerül, az emancipáció betetőzéseként – miközben ugyanabban az évben Franciaországban Dreyfust

A két idősáv összevetése megállásra készítet

Víztorony a munkástelepen

Kispest, Víztorony utca 20.

•••• Mohay Orsolya

Pár száz méterre áll a KöKi Termináltól ma is a kispesti víztorony. Az épület jellegzetes külleme és magassága miatt is kitűnik családi házas környezetéből.

Az épülő Állami Munkástelep kapcsán felmerülő nagyobb vízszükséglet, valamint Kispest egyébként is nehézkes vízellátottsága hívta életre. Építését a pénzügymi-

nisztérium pályáztatta meg és finanszírozta. A versenytárgyalás eredménye alapján a „Grünwald Testvérek építővállalkozók által benyújtott terv fogadtatott el.” Vasbeton szerkezettel épült a víztorony, ami biztosította az építmény rendkívüli tartósságát, valamint lehetővé tette, hogy az építmény 70 nap alatt elkészüljön.

A víztorony akkori és mai kinézete között hatalmas különbségeket látunk. Eredetileg a fedett vízmedencét 12 erőteljes oszlop tartotta (nyolc a külső, négy a belső körön), melyeket középmagasságban keresztirányú merevítők kötöttek össze. A tartály külső megjelenésében 16 szögletű volt. Sarkait kis oszlopokkal képezték ki, melyeket az alsó nyolc oszlop végén ülő konzolok tartottak. Lépcsőháza az építmény belsejében futott, melyhez a tervek tanúsága szerint, az egyébként kis dombon álló épület bejáratához lépcsősor vezetett. A víztorony tartályának átmérője 15 méter,

az épület teljes magassága 21 méter. Mostanra alsó részét beépítették, a medencét kiemelve, helyükön emeleket alakítottak ki. A falak teljes hosszában ablakokat nyitottak. Hogy mai állapotát pontosan mikor nyerte el, egyelőre sajnos nem tudjuk.



Fotók: Kispesti Helytörténelmi Gyűjtemény

21 méter magas volt az 1909-ben átadott víztorony Kispesten

san mikor nyerte el, egyelőre sajnos nem tudjuk.

A kispesti víztorony története 1909-ben kezdődik, ám funkcióját az 1970-es évek elején veszítette el, az 1960-as években lezajlott nagyarányú fejlesztések nyomán. Sok budapesti víztorony léte vált ekkor bizonytalanná. 1983-ban a Fővárosi Tanács engedélyével 5000 forintért átadták a Magyar Galambászok és Kisállattenyésztők Szövetségének, amely a kispesti galambászegyesület használatába adta a víztoronyt. Épülete, ugyan teljesen magára hagyottan, ma is áll.



Napjainkban a víztorony



Rólunk – Röviden

Budapesti Honismereti Társaság

Közhasznú egyesületünk alapszabályának módosítása érdekében rendkívüli közgyűlést tartott október 28-án a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteményben. Napirend előtt közgyűlé-



sünk résztvevőit Gönczi Ambrus, a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény vezetője köszöntötte, majd tájékoztatást adott a 100 éve született Inke László színművész, a színháztörténet kimagasló alakját bemutató időszakos emlékkiállításukról (*A magyar Kojak újra Budapesten*).

Közgyűlésünk összehívását az indokolta, hogy az újpesti Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény – korábbi székhelyünk – szeptember 1-jével elköltözött. A május 14-én tartott közgyűlés a székhely-

Breinich Gábor elnök nyitja meg a rendkívüli közgyűlést a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény mozijében

áthelyezést a tulajdoni lap alapján megadott új címére, 1041 Budapest, Mátyás u. 2/a-ra hagyta jóvá, viszont a gyűjtemény új közigazgatási címe 1041 Budapest, Mátyás u. 2., ami nyilvánvaló elentmondás. A közgyűlés résztvevői egyhangúan elfogadták az alapszabályban a székhelyünk és levelezési címünk módosítását a 1041 Budapest, Mátyás u. 2-re.

Rövid szünet után egyesületünk Elnöksége a *Városunk* Szerkesztőbizottságával összevontan tartotta meg ülését. Breinich Gábor elnök köszöntötte a megjelenteket, majd az ülés résztvevői az előző elnökségi összejövetel óta eltelt időszak eseményeiről kaptak tájékoztatást: A Budapesti Historiák őszi előadásait a fővárosi levéltárban rendezzük meg, a novemberi és decemberi előadás is elő van készítve. Kihelyezett hegyvidéki helytörténeti sétákat és előadást Erdőváry Gergely alelnök szervezte, bonyolította. Folyamatosan és napra készen működtetjük a Budapesti Helytörténeti Portált, kiadtuk a *Városunk* helytörténeti magazin 2025/3. júliusi, és októberben a 2025/4. számát.

A 2026. évi tevékenységünk a korábbi évek tevékenységszerkezetével azonos tevékenységi körökre tervezett – ismertette Breinich Gábor elnök. Egyesületünk Budapesti Historiák előadó-

és sorozatát a téli és nyári szünet kivételével évi nyolc alkalommal fő támogatónk, Budapest Főváros Levéltárában tervezzük tartani. A hatékonyan üzemelő Budapesti Helytörténeti Portált a jövő évben is folyamatosan és naprakészen akarjuk működtetni. Negyedévenkénti megjelentetését szeretnénk a *Városunk* – Budapesti Honismereti Híradónak, a korábbi formában, terjedelemben. Részvételünkkel támogatni fogjuk a Honismereti Szövetség konferenciáit.

Ezt követően az Elnökség és a Szerkesztőbizottság a *Városunk* helytörténeti magazinnal tárgyalt. A 2025-ben is négy számmal megjelenő magazin az előző évvel azonos terjedelmű és példányszámú volt, az interneten is megjelenésétől teljes terjedelmében olvasható (Budapesti Helytörté-



Fotók: BHT

November 5-i Budapesti Historiák előadástunk Budapest Főváros Levéltárában

neti Portálunk). Szerkesztője ismertette a 2025. évre javasolt témakörök megvalósítását és javaslatok hangzottak el a 2026. évi tervezett négy szám írásaira.

Budapesti Historiák

Budapesti Honismereti Társaságunk és Budapest Főváros Levéltára Budapesti Historiák című előadást-sorozatot minden hónap lehetőség szerint első szerdai napján, du. 5 órai kezdéssel Budapest Főváros Levéltára földszinti Gárdonyi Albert termében tartjuk (Budapest, XIII. ker., Teve u. 3–5.). Ezek nyilvánosak, belépődíj nélküliek, minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Február 4. Szerda

• „...belevívén az életet az elhalt Dunaágba” – a Gubacsi híd története

Előadó: Skaper Brigitta történész-néprajzos

• „Állj te rendületlenül az idők végtelenségéig!” – a pesterzsébeti Ipartestületi Székház építésének története

Előadó: Benyovszki Tóth Anita muzeológus-irodalomtörténész

Március 4. Szerda

• *Pezsgőgyárak Budafokon*

Előadó: Gyönki Viktória gyűjteményvezető

• *Budafoki Kutyaavillák története*

Előadó: Bartos Mihály okleveles p. közgazda

Április 1. Szerda

• *Mohács előtt és után Budán*

Előadó: Róbert Péter történész

• *Egy híres-hírhedt városrész Angyalföldön: Tripolisz*

Előadó: Maczó Balázs történész-muzeológus

Kihelyezett rendezvényünk

Április 15. (szerda) du. 2 óra

• *1945 – Keresztútban kiállítás és épületséta a levéltári palotában*

Vezető Végő István kurátor

Találkozás: 14 óra, Magyar Nemzeti Levéltár OL, Bp., I., Bécsi kapu tér 2–4., főbejárat, porta – regisztráció: vegso.istvan@mnl.gov.hu

Erzsébetváros sakknagymestere

Szabó László – egy elfeledett génusz

•••• R. Keleti Éva



Szabó László
18 évesen
már magyar
mester

Huszedik századunk egyik legeredményesebb magyar sakkozója Szabó László (1917–1998) volt. Gyermek- és ifjúkora az Erzsébet körút – Almágy tér – Dohány utca által határolt városi térben telt: az Erzsébet körút 13. szám alatti lakás és a környék klubjai adták első sakk élményeit. A házban működő KAOSZ sakk-klubban figyeltek fel rendkívüli tehetségére, az Almágy tér pedig

valódi gyakorlóhelye lett.

Korai tehetségét már a pesti irodalmi világ is észrevette. A *Színházi Életben* maga Karinthy Frigyes írta meg azt a derűs történetet, amikor az Abbázia kávéházban, kissé fölényesen leült egy barátságos partira a „vékonydongájú, csöndes fiúval”, biztos lévén abban, hogy könnyedén legyőzi. A játszma végén azonban meglepődött, Szabó mattolta – Karinthy pedig öniróniával számolt be arról, hogyan fordult meg a helyzet a tábla mellett. A jele-

netről egy korabeli fotó is fennmaradt.

Tizenöt évesen az *Újság* által rendezett, *Abonyi Emil* 120 táblás szimultánján a tizenkét győztes egyike volt – a százhusz résztvevő közül; tizen-nyolc évesen megszerezte a magyar mester címet; huszonkét évesen – a rangos Hastingsi sakkverseny megnyerésével – a nemzetközi élvonalba lépett. Ekkor mondták róla, hogy „Szabó László 22 évesen Európa sakkozóelit-jébe emelkedett.”

A történelem azonban megtörte ígéretes pályáját: a zsidótörvények, három év munkaszolgálat, továbbá két év szovjet hadifogság szakította meg előrehaladását, súlyos nélkülözéssel és betegségekkel. Mégis visszatért, és újra felépítette karrierjét: magyar bajnoki címek, rangos nemzetközi tornagyőzelmek és több évtizedes válogatottság kísérték útját. Életművét végül nemzetközi nagymesteri címmel koronázta meg – akkor, amikor Magyarországon egyszerre csak nagyon kevesen viselhették ezt a rangot.



Fotók: Csányi

A nemzetközi
nagymester
az otthonában

Szabó László a magyar sport örök ranglistájának kiemelkedő alakja. Háromszoros világbajnokjelölt, tízszeres magyar bajnok, tizenkétszeres olimpián –

közülük tizenegyszer első-
táblás. Tíz világbajnoki zónaverse-
nyen és zónaközi döntőben
négyyszer végzett az első két

hely valamelyikén; Jelentős szakíró és évtizedeken át a magyar sakkélet meghatározó szerkesztője volt. A következő sakk-nemzedék világszínvonalú alakja, *Portisch Lajos* vitte tovább azt a szerepet, amelyet korábban Szabó töltött be a nemzetközi élmezőnyben.

Az Erzsébet körút 13. számú ház falán ma is emléktábla őrzi a helyet, ahonnan a magyar sakk egyik legnagyobb alakja elindult.

Honismereti Akadémia

Konferencia a reformkorról és vezetőiről

Cegléd, a Kossuth Lajos emléket őrző Pest vármegyei városban, június 30. – július 4. között rendezte meg a Honismereti Szövetség és az Érdy János Honismereti Egyesület az 52. (LII.) Országos Honismereti Akadémiát a Reformkor 200 témakörben. Minden évben más témakörrel és más megyével közösen, de azonos felépítéssel szervezi ezt a konferenciáját a Honismereti Szövetség, melyen már több éve a Honismeret folyóirat támogatása céljából egy jótékonyági estet is szerveznek.

Konferenciájuk ünnepélyes megnyitóját hétfőn a ceglédi városháza dísztermében tartották. Itt adták át a Honismereti Szövetség kitüntetéseit is – a Budapesti

retti Munkáért Emléklapjával *Hózer Benjámin*, *Iványi János* és *Viczián Zsófia* kapott elismerést munkájáért. Az ötnapos konferencián a Budapesti Honismereti Társaság 19 fővel képviselte a fővárost.

Az akadémia résztvevői a ceglédi városháza dísztermében mintegy húsz előadást hallgathattak meg *gróf Széchenyi István*, a reformkor elindítójától a mai Pest vármegye és a reformkor kapcsolódásáig – az előadások címe és előadói a Honismereti Szövetség honlapján olvashatók (https://honismeret.hu/akademia_k_fg/lii-orszagos-honismereti-akademia/). Konferenciájuk két kerekasztal beszélgetése mellett a harmadik nap-

Honismereti
Társaság aján-
lására 2025-
ben a Honis-
mereti Szövet-
ség Honisme-



Fotó: BHT

Ünnepélyes
megnyitója
a ceglédi
városháza
dísztermében volt

ján több szekcióülést is tartottak. A honismereti akadémián nem csupán szakmai előadások voltak, de a városnézés

mellett az utolsó előtti napon választható egynapos szakmai tanulmányutak (Pest vármegye településeire) szintén színesítették az ötnapos konferenciát.

Kispest „fixpontjai”

Magassági jegyeink rövid története

••• Mohay Orsolya

Pesten és Budán az 1838-as dunai nagy árvíz és az ezt követő újjáépítések hívták életre az országos szintméréseket is. A települések tervszerű fejlesztéséhez arra volt szükség, hogy az egyes meghatározott helyek magasságát a jövőben is meg tudják majd határozni, később is ki tudjanak tűzni magasságokat. „Abban a korban »fixpont« volt a nevük, hiszen egyik legfőbb tulajdonságuk éppen az volt, hogy állandó jelleggel, fix módon őrizték a magasságukat.” – olvashatjuk Noéh Ferenc: *Régi magassági jegyek Budapesten* című tanulmányában.

Kispest község 1905-ben hirdetett pályázatot 200 magassági táblából álló fixpont hálózat kialakítására, mely munkálatok végül 1909-re készültek el. A történet azonban korántsem ér itt véget. Kispesten 1936-ra tűnik el az a nagy szeméthegey, mely évekig meghatározta a település életét, hogy helyén gyönyörűen kiszin-

tezett terület álljon Kispest rendelkezésére. Két évvel később az épülő kertváros kapcsán zajlott szintmérés. Ennek köszönhetően ki lehetett küszöbölni azt a gyakori állapotot, hogy ugyanabban az utcában, a közvetlen szomszédságban épült házak esetében az egyik szintje a járda felett, a másik szintje a járda alatt legyen.

Közben már megszületett a fővárosi vezetés fejében Nagy-Budapest gondolata. 1933-ban az Állami Földmérés helyszíni

szemle alapján tervezet készített a fővárossal szomszédos városok és községek ama részeiről, amelyek városias kialakításra alkalmasak, és amelyekkel a főváros határát a fejlődés érdekében kívánatosnak látszott növelni. Néhány év múlva az 1937. VII. városrendezési és építészeti törvény a Fővárosi Közmunkák Tanácsának hatáskörét kiterjesztette Budapest környékére. Hét várost és 17 községet érintett a

városmérési törvény, köztük Kispestet. Ekkorra azonban már csak a felsőrendű háromszögelési feladatok maradtak hátra, a Budapest környéki települések elvégezték a lejt szintmérési feladatokat.

Az 1949. évi XXVI. törvény a főváros határát kiterjeszti a fenti városok és községek közigazgatási határáig. De ez már egy másik történet.



Fotó: Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Kispesti fixpont a Kossuth téren, a régi kis posta épületén

Helyővő II. Kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Viczián Zsófia
tel.: 06-20-396-2779
cím: 1024 Budapest, Mechwart lépcső (egykori óvóhely),
nyitva: Sze.: 14–18 óra, illetve bejelentkezésre

Óbudai Múzeum

Vezető: Gálfi Ágnes, tel./fax: 250-1020,
cím: 1033 Bp., Fő tér 1.,
nyitva: K–V: 10–18 óra.

Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne,
tel.: 370-0652
cím: 1041 Budapest, Mátyás Lajos u. 2.,
nyitva: költözködés miatt ideiglenesen zárva.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Társaság

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva,
tel.: 351-7298,
cím: 1077 Bp., Csányi u. 5.,
nyitva: V–Cs.: 14–18, P: 10–14 óra.

Józsefvárosi Múzeum

Vezető: Tamás István
tel.: 06-20-615-0766
cím: 1085 Bp., József krt. 70.
nyitva: K–Sz.: 10–18, Cs–P: 13–19, Szo.: 10–18 óra.

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus, tel.: 218-7420,
cím: 1092 Bp., Ráday u. 18.,
bejárat az Erkel utcából,
nyitva: K–P: 12–18, Szo.: 10–14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gál Anna,
cím: 1102 Bp., Füzér u. 32.,
nyitva: K–Sz.: 10–14, Cs.: 14–18, Szo.: 9–13 óra.
kutatói nap: P: 9–13 óra.

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Papp Gábor, tel.: 208-6635, 06-70-704-5938,

cím: 1116 Bp., Pentele u. 8.,
nyitva: K., Cs., Szo.: 14–18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt,
tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,
cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45–47.,
nyitva: H–P: 10–19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Földváry Gergely,
tel.: 06-70-360-2447,
cím: 1121 Bp., Zugligeti út 64.,
nyitva: Sze–V: 10–18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Maczó Balázs,
tel.: 06-30-453-3693,
cím: 1131 Bp., József Attila tér 4.,
nyitva: K–Cs.: 11–17, P: 9–16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely

Vezető: Majkó Zsuzsanna
tel.: 06-70-522-3577,
cím: 1144 Bp., Vezér u. 28/b.
nyitva: előzetes egyeztetéssel
e-mail: helytortenet@cserepeskft.hu

XV. Kerületi Kulturális Örökség Háza és Helytörténeti Gyűjteménye

Vezető: Kis Emőke Hajnalka,
tel.: 419-8216,
cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81.,
nyitva: K–P: 10–16, Sze.: 12–18,
Cs., Szo.: 10–14 óra.

Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Frölichné Lendvai Beatrix,
tel.: 604-8342,
cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157.,
nyitva: H–K: 8–18 óra,
Sze–P: 8–16 óra.

Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem

Vezető: Ádám Ferenc,
tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,
cím: 1174 Bp., Báthory u. 31.,
nyitva: K–V: 14–18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilau Zsuzsanna,
tel.: 290-1585, 06-20-316-9885,
cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116–118.
nyitva: Cs–P: 10–18,
Szo.: 14–18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklós Zsuzsa,
tel.: 281-1619,
cím: 1196 Bp., Nádasdi u. 48.,
nyitva: költözködés miatt ideiglenesen zárva

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvary Ildikó, tel.: 283-1779,
cím: 1203 Bp., Baross u. 53.,
nyitva: K–Szo.: 10–18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián,
tel.: 278-2747, cím: 1213 Bp., Szent István út 230.
nyitva: Sze.: 8–14.30, P: 14–18,
Szo.: 9–13 óra.

Magdolna Udvar Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gyöngyi Viktória
tel.: 610-8532
cím: 1221 Budapest, Kossuth Lajos u. 24.
nyitva: Cs–P–Szo.: 10–18 óra.

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény
vezető: Geiger Tamás,
tel.: 287-3057,
cím: 1238 Bp., Szt. u. 105.,
nyitva: Sze–P: 10–17 óra.

Járványokról és okaikról

Kőbánya első orvosa – dr. Müller Ede

•••• Verbai Lajos

A 19. század utolsó harmadára az akkor még a főváros peremén fekvő, de óriási fejlődés előtt álló Kőbánya még inkább emlékeztetett egy küzdelmes mindennapokkal terhelt falura, mintsem egy városi kerületre. A lakosság nagy része írástudatlan volt – ilyen mély kulturális lemaradás Budapest egyetlen másik kerületében sem mutatkozott. A körülmények is szerények voltak: egyetlen iskola és egy kápolna szolgált az itt élőket, a mindennapi szükségleteket mindössze tizenkét üzlet elégítette ki. Orvoshoz vagy gyógyszerért Józsefvárosba kellett átzarándokolni, ahonnan két doktor járt ki felváltva gyógyítani.

Ebben a közegben jelent meg 1870-ben dr. Müller Ede, Kőbánya első orvosa, aki katona- és rendőrorvosként került ide. A pesti orvosi egyetemen végzett, ráadásul Balassa János professzor egyik kedvenc tanítványa volt. A tehetséges pesti polgári közegeből érkezve megdöbbenve szembesült azzal, hogy Kőbányán a szegénység, az írástudatlanság és a babonák erősebbek az orvostudománynál: az emberek ritkán hívtak doktort, az elhunytak kétharmada kezelés nélkül halt meg.

A kolera 1870 és 1872 között Kőbányát is elérte, és a kijáró józsefvárosi orvosok ereje gyorsan felőrlődött. Müller doktor a katonaság segítségével járványórséget

szervezett, ellenőrizték és fertőtlenítették a kutakat, klórmészszel mosták le a házakat, a Bánya tér 3. szám alatti „Mezőkapitányi lak”-ból rögtönzött járványkórház lett. Ennek, és a fáradhatatlan munkának köszönhetően is 1888-ban már a fővárosi főorvos a koleraveszély szempontjából Budapest legegészségesebb kerületének nevezte Kőbányát.

A hivatalos diadaljelentés azonban sokakban dühöt váltott ki. Kortárs újságcikkek gúnyosan élcelődtek azon, hogy „a legyek és a disznók birodalmában” mégis valami idilli egészségügyi helyzetet próbálnak felfesteni. A publicisztikák csípős hangja mögött valódi elégedetlenség húzódott, a számok valóban nem meséltek teljes történetet.

Ritkább volt ugyan a kolera és más „ragadós” betegség, de a lakosság egészségi állapota így is rendkívül rossz volt. A járványmentes években az elhunytak átlag-

életkora mindössze 36,5 év volt – félelmetesen alacsony még a kor viszonyaihoz mérten is. A magas csecsemő- és gyermekhalandóság különösen súlyos gondot jelentett. Az anyák alultápláltsága miatt

sok újszülött hamar mesterséges táplálásra kényszerült, ami tiszta ivóvíz és megfelelő higiénia nélkül gyakran végzetes bélhuruthoz vezetett. Akadtak olyan vélekedések is, amelyek szerint a gondozásba kiadott, sokszor eltitkolt törvénytelen gyermekeket éppen ezért adták Kőbányára a belvárosi módosabb családok.

Érdekes módon épp a tüdővész, amely országosan tömegeket vitt el, itt, Kőbányán ritkábban okozott halált. A vezetékes víz hiánya és a rossz higiénés állapotok azonban bőven ellensúlyozták ezt az egyetlen „kedvező” mutatót.

Müller doktor és társai odaadó munkája sok szenvedéstől mentette meg az itt élőket, de a mélyebb problémákat – a szegénységet, az oktatás hiányát, a közegészségügyi elmaradottságot – nem tudták pusztán orvosi eszközökkel kezelni. A hivatalos optimizmus és a valós helyzet közötti ellentmondás máig tanulságként szolgálhat: Kőbánya történetének egyik legsötétebb fejezete jól mutatja, hogy a statisztikák mögött mindig ott van a hétköznapi ember valódi sorsa.



Fotó: Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Dr. Müller Ede (1910)

Wekerle Sándorra emlékeztek

Alapítójukról, a mai Wekerletelep (korábbi nevén Kispesti Állami Munkástelep) 1908-as kezdeményezőjéről és névadójáról, a 177 éve, 1848. november 14-én született Wekerle Sándorról, a Magyar Királyság többszörös miniszterelnökéről emlékeztek meg koszorúzással a kispesti önkormányzat által 2008-ban állított wekerletelepi mellszobránál. Az első polgári származású miniszterelnök munkásságát méltatva



Fotó: uj.kispest.hu

A Wekerlei Társaskör őrzi lakótelepük névadójának emlékét

Winczek György alpolgármester hangsúlyozta, hogy Kispesten és a Wekerletelepen mindig büszkék lesznek névadójukra.

Wekerle Sándor dédunokája, dr. Patay Géza a politikus családi háttéréről, személyiségéről emlékezett. A Wekerlei Társaskör elnöke, Somló Judit lakótelepük minőségét és közösségi életét emelte ki. Bejelentette, hogy 2026-ban egyesületük nemzetközi kertvárosi találkozót, egy konferencia szervezésével is hozzájárul a Wekerlei Napok rendezvénysorozatához.

Tegnap-ma-holnap

Tárlatuk kettős jubileumra hívja fel a figyelmet

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) 200 éves születéséről és Nagy-Budapest 75 éve történeti létrehozásáról emlékeztek meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Központi Könyvtára Átriumában november 17-én megnyitott időszaki tárlattal, mely a FSZEK és az MTA Könyvtára együttműködésével jött létre.



Kovácsné Koreny Ágnes,
a FSZEK főigazgatója köszöntötte
a megjelenteket

A megjelenteket a FSZEK főigazgatója, Kovácsné Koreny Ágnes köszöntötte, és megemlékezett fővárosunk napjáról (1873), az MTA és a második városegyesítés jubileumairól. Beszámolt a Budapest Elektronikus Archívum (BEA) létrehozásáról, a Nagy-Budapest jubileumához kapcsolódó, kerületi könyvtárakba kihelyezett kerekasztal beszélgetéseikről, és bejelentette a megnyitót követő pódiumbeszélgetést Karikó Katalin Nobel-díjas professzorral.

Ezt követően a Főpolgármesteri Hivatal főigazgatója, Kiss Ambrus emlékezett meg a hármas évfordulóról, majd Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ igazgatója az Akadémia változásairól beszélt. Ismertette, hogy napjainkban közel húszezer tudományos minősítésű magyar ember alkot, és a roll-up



Fotók: BHT

Tablóikon az MTA, Budapest és a FSZEK múltja és jelene

időszaki tárlat egy újfajta Akadémiát, annak újfajta szándékait is bemutatja.

A nyitó roll-uppal együtt nyolc szerkezetből álló tárlat első felében négy tablón az MTA és könyvtára 200 éves tevékenységébe nyújt betekintést, míg a FSZEK három záró tablója a Nagy Budapesthez csatlakoztatott településekről, népesedési adatokról, a könyvtári fiókhálózatáról ad képet. Különösen figyelemre méltó közlés a házasságkötések száma (1950-ben 24 ezer, 1955-től 16–17 ezer évente), a 20–29 éves nők gyerekvállalásának alakulása (elsőszülöttek száma 1950-ben 15 ezer, évtized végére 10 ezer alá esik; másodszülöttek száma 1954-ben 12 ezer, évtized végére 4,4 ezer).

Szoboravatás a stadionnál

Bozsik József emlékét őrzi bronzszobra

Születésének százéves jubileumára emlékezve a kispesti stadion, a Bozsik Aréna előtt december 2-án felavatták a legendás focista, Bozsik József egészalakos bronzszobrát. A kispesti születésű, a Kispeszthez élete végéig hű, a Kispesti Atlétikai Clubba 1936-ban leigazolt, majd „beolvasztása” után 1949-től a Budapesti Honvéd SE labdarúgója volt az első százszoros magyar válogatott, a magyar válogatott szövetségi kapitánya, az 50-es évek nemzetközi élvonalába tartozó Aranycsapatunk középpályása, olimpiai bajnok, az Európa-kupa győztes csapat tagja.

Bozsik József szobrának költségeit a Magyar Olimpiai Bizottság fedezte, melynek elnöke, Lomnici Zoltán a szobor avatásakor a labdarúgó egyedülálló és páratlan életútját méltatta: „Bozsik József a világ egyik legjobb futballistája, a világ egyik legjobb fedezete volt a világ akkori legjobb csapatában, a Honvédban és a világ akkori legjobb válogatottjában.”

A Honvéd FC új elnöke Szijjártó Péter külgazdasági és külügyminiszter a szoboravató ünnepségen Bozsik József életét és karrierjét példamutatónak minősítette, akinek neve egybeforrt a Honvéd és Kispeszt történetével.



Fotó: uj.kispeszt.hu

December 2-án avatták fel Bozsik József egészalakos bronzszobrát

Hűségese volt a KAC-pályához, Kispeszthez, hazájához, így már az erre járók fejet hajthatnak emléke előtt – emelte ki Gajda Péter, Kispeszt polgármestere.

Akadémikusok emléktáblái

Újpesti és akadémiai történetek alulnézetből

Újabb két tudós, *Simon István* biokémikus és *Ladányi János* szociológus neve került fel az újpesti akadémikusok emléktábláira. Ezeket az Újpesti Városvédő Egyesület gondozza, és 2000-től a Görgey utcai Budapesti Műszaki SZC Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Technikummal való együttműködésüknek köszönhetően az iskola homlokzatának falán láthatóak.

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) bicentenáriuma alkalmából az újpesti kötődésű akadémikusok emléktábláinál november 13-án *Gazda István* tudománytörténész, a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatója megemlékezésében újpesti emlékeit is felidézte: Édesapja a Tungsram szabadalmi részlegének vezetőjeként az egyik emléktáblára vésett *Szigeti György* és *Nagy Elemér* bridzspartnereként éjszakába nyú-



Fotó: BHT

Gazda István tudománytörténész tartott emlékbeszédet

lóan tárgyalták náluk a szabadalmi ügyek helyett a versenyekre való felkészülést, emiatt ő sokszor nem tudott elaludni.

Megemlítette, hogy az MTA-at a 19. század elején alapítók támogatásuk felajánlásánál nem a teljes összeg azonnali befizetését vállalták, csupán

annak 5-6 százalékos kamata évenkénti befizetését, amíg az a teljes felajánlásukat eléri. Ismerette, hogy az Akadémia 1948-as „újjászervezése” során a 300 akadémiai tag felét megfosztották tagságától és helyükre Szovjetunióból hazatértek kerültek – így hosszú idő után nyerte csak vissza az Akadémia a szellemi tőkéjét. Az Akadémia teljes iratállományáról is azt tartották, hogy az 1945-ös ostrom alatt megsemmisült, pedig hetven évig – gondosan ládába csomagolva – az Akadémia kazánházában „rejtőzött”.

Megemlékezését követően a két emléktáblát Újpest Önkormányzata, a civil szervezetek és az oktatási intézmények képviselői, valamint az ünnepségen résztvevők koszorúzták meg.

Tánc és jótékonyság

Játékok a régi táncmulatságokon

•••• Oravec Éva

Az 1900-as években a korábbi elegáns bálók átalakulóban voltak, a táncmulatságokat gyakran kísérték játékok, műkedvelői előadások, társas vacsorák. Tombola, konfetti- és serpentinscata mellett az egyik legnépszerűbb játék a nemzetközi világposta volt, melynek bevételét általában jótékony célra ajánlotta fel a táncmulatságot szervező egyesület.

Ez a játék 1887 januárjában tűnt fel a Budapesti Könyvnyomdászok és Beütöntők Jótékonysági Köre által a régi Polgári Lövéldében tartott mulatságon. A Központi Táncsics-Bizottság Táncsics-ünnepélye a Vigadó kis termében *Pálmay Ilka*, a korszak ünnepelt színésznőjének pártfogásában valósult meg, a „világpos-

ta” egész éjjel szállította a levelezőlapokat.

A nemzetközi világposta egy összetett, szórakoztató játék volt, melynek végén ajándé-

azért, hogy az általuk kitüntetett hölgy legyen a nyertes. Jelentősen növelte a szervezők számára ez a játék a bál bevételét. A századfordulóra országszerte elterjedt a magyar településeken, azonban emlékeit (levelezőlapok, nyereménytárgyak) csekély számban őrzik múzeumok, mivel ezeknek a tárgyaknak a története feledésbe merült.

Lehetek virágcsokrok, tárcák, gyűrűk, vázák, emlékkönyvek a nyeremények. Egy ilyen emlék a Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ gyűjteményében őrzött emlékkönyv, amelyet *Tolnay Róza* egy 1909-es jótékonysági mulatságon nyert el. Az egykor csinos, zöld bársonyborítású könyvecskének első oldalát a bált rendező bizottság tagjai aláírták. Az országszerette kedvelt játék a második világháborúig volt jelen a táncmulatságokon.



Fotók: Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Tolnay Róza nemzetközi világposta játékon nyert emlékkönyvet (1909, Sashalom, Ehmann-telep)

kot kapott az a leány, aki a legtöbb levelezőlapot kapta a bálban. Ez a férfiak körében is versengést váltott ki, rengeteg levelezőlapot vásároltak

Téglától a fehér aranyig

•••• Verbai Lajos

Marksteinné Molnár Julianna: A Drasche gyár története – Téglától a porcelánig. Porcelángyártás Kőbányán. Budapest Főváros X. Kerület Kőbányai Önkormányzat, Budapest, 2025. 3. kiadás. 130 + 4 p.



A kőbányaiaknak a Drasche név nemcsak címeres téglákat, hanem egy egész városrész születését jelenti. Azt a történetet meséli el a kötet, amely az 1838-as pesti árvíz utáni újjáépítés téglahétségétől indul, és egészen a korszerű műszaki porcelángyártásig kíséri végig a kőbányai gyár sorsát. Finom mozaikként illeszkedik a kőbányai agyaggödrök, a Miesbach–Drasche vállalkozás, a keramit burkolatok és a műszaki porcelánok története mellé a díszműárak világa: nipppek, vázák, bonbonierek és elegáns asztali lámpák népesítik be a kötet lapjait.

Marksteinné Molnár Julianna nemcsak gazdaság- és technikátörténetet ír, hanem a mindennapi polgári enteriőrök világát is megidézi. Részletesen bemutatja, miként fordult a gyár a szecesszió és az art deco hatása alatt a sorozatban gyártható díszporcelán felé, és hogyan váltak elérhető,

mégis igényes tárgygyá a Drasche jelzésű nipppek, ét- és teaszervizek.

A bőséges fotóanyag – katalóguslapok, gyári jelzések, archív és enteriőr-fotók – láthatóvá teszi, hogy a kőbányai porcelán nemcsak iparcikk, hanem ízlésformáló dísz tárgy is volt. Kötetünk izgalmas olvasmány mindazoknak, akik a helytörténet, az iparművészet, vagy a vitrinekbe zárt, finom humorú porcelán kisszobrocskák mögötti történetek iránt érdeklődnek. A részletes jegyzetapparátus és a jelzések táblázata a gyűjtőknek is biztos fogódzót nyújt, miközben a gyár munkásainak és tervezőinek emlékét is megőrzi. Így a munka egyszerre megbízható forrásmű, közérthető ipartörténeti összefoglaló és szeretetteljes tisztelegés Kőbánya „fehér aranya” előtt. A könyv lapjain nemcsak egy gyár története, hanem egy iparváros önmagára találása bontakozik ki, amelyhez ma is jó visszalapozni.

Budapesti mozaikok

•••• Róbert Péter

We Love Budapest szerkesztősége: 23 – Nagy budapesti kerülethatározó. Inda Press Kft., Bp., 2025. 767 p.



Szórakoztató módon mutatja meg fővárosunk érdekességeit a We Love Budapest szerkesztőségének új kiadványa – elődeihez hasonlóan. Sorra veszi az egyes kerületeket, múltjukat és jelenüket, a Vár emlékei és a Viziváros csodái éppúgy helyet kapnak benne, mint a Belváros szépségei vagy a körutak környéke. Foglalkozik az 1950-ben csatlakozott, azelőtt önálló településekkel olyan részleteket közölve, hogy például az Újpestet alapító Károlyi grófnak Peruban kávéültetvénye volt. Persze ez viszonylagos, hiszen az V. kerület – ma Budapest szíve – is külváros valamikor. A mai VI. és VII. kerület, a Teréz- és Erzsébetváros egyaránt adtak otthont kultúrának és kereskedelemnek, a volt mezőgazdasági területen utcák sorakoznak, kávéházakkal. Erős a zenei élet, a „lisztokrácia”! Józsefvárosban volt „mágnásfertyő” ahol még a kapualjakat is művész alkotások díszítik, de nyomortelep is.

Gyárnegyed volt a Ferencváros, az egykori Zentfalva de szereppel bírt a főváros élelmézésében is. Kőbánya mindig szeszszel várta a főváros lakóit, csak szőlőt a sörgyárak pincerendszere váltotta fel. Angyalföld a magyar ipar fellegrvára – ma Lipótvárossal egyesítve iroda és lakóházak területe. Zuglót parkjai és a sok kert miatt „Pest Budája” néven is emlegetik, nyolc városrész egyesült benne, Vajdahunyadvára és környéke mindenki előtt ismert és kedvelt. Kispest Wekerle-telepe már a század elején munkásoknak adott megfelelő otthont. Pesterzsébet a tanácsköztársaság alatt Leninváros volt. Belőle szakadt ki a régi Gubacs helyén épült Soroksár, Budapest legifjabb, XXIII. kerülete! Budafok „pezsgőváros” az egykor még szintén sváb lakosságú Nagytéténnel alkotja a XXII. kerületet. A kötet nemcsak tartalmaz, de illusztrációival sok örömet nyújt nemcsak a fővárosi, hanem másutt lakó olvasóknak is!

Genius loci

•••• Gábor Tibor

Szilágyi Adrienn (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtítkárai. Magyar Tudományos Akadémia és a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2023, 466 p.

Másfél éves időtartamra tervezte a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) és Könyvtára alapításának (1825 és 1826) 200 éves jubileumairól megemlékező eseménysorozatot 2020-ban az MTA Elnöksége. Példamutató előrelátásuknak köszönhetően a jubileum előkészítéseként már 2023-ban bemutatathatták első ünnepi kiadványukat, mely az MTA kezdetektől napjainkig tartó időszakának – részletesebben 1825-től az 1990-es évek elejéig – tisztségviselőit, működtetőit, azaz elnökeit és főtítkárait ismerteti, kiknek tevékenysége, tervei befolyással voltak az MTA mindenkori életére, munkájára. Személyiségük, elképzeléseik mellett tudomást szerzünk közéleti és tudományos tevékenységükről, miközben az adott időszak politikai és társadalmi életébe is betekintést kapunk.

A kiegyezésig az Akadémia tagjai és elnökei az arisztokráciából kerültek ki: gróf

Teleki József, gróf Desseffwy Emil, báró Eötvös József, majd 1869-től a polgárság is már megjelent tagjaik, így elnökeik között – gróf Lónyay Menyhért, Trefort Ágoston, báró Eötvös Loránd, Berzeviczy Albert ... napjaink 21. elnökéig, Freund Tamás neurológusig. Hasonlóképpen fontos a hivatali munkát végző főtítkárok személye a kiegyezésig: Döbrentei Gábor, Toldy Ferenc, Szalay László, Arany János, majd azt követően – id. Szily Kálmán, Heinrich Gusztáv, Balogh Jenő... napjaink 24. főtítkáráig, Kolár László Péter építőmérnök, egyetemi tanárig. A jubileumhoz méltó kivitelű, két hasábra tördelt, lábjegyzetelt, irodalom- és képjegyzékkel ellátott kötet életrajzait kutatóintézetek, egyetemek munkatársainak, főként történészeknek, irodalomtörténészeknek köszönhetjük. Tanulmányaik illusztrációjaként első ízben láthatjuk egy kötetben az MTA elnökeinek és főtítkáraitak művészi portréit, fotóit.



Tűzoltó és légoltalmi múlt

•••• Hózer Benjámín

Dr. Lindner Gyula (szerk.): Tűzoltómúzeum évkönyve XI. Katasztrófavédelem Központi Múzeuma, Budapest, 2025. 112. p.

Régi hiátusa újult meg a tűzoltó, polgári védelmi és légoltalmi szakmatörténeti kutatómunka publikálási lehetőségeinek a Tűzoltómúzeum évkönyve újra kiadásával. A 11. számot megelőző 10. rész, ugyanis épp másfél évtizeddel ezelőtt jelent meg. A sorozat első része, még 1984-ben került kiadásra és öt rövid tanulmányt tartalmazott. Ezt a struktúrát a legújabb szám is tartja, melyben már hatot olvashatunk.

Az értekezések széles skálát vonultatnak fel, az ókori mitológiától, a századfordulós tűzoltáson át, egészen a jelenkori múzeumpedagógiáig. Lindner Gyula munkájában Hephaistos, a tűz istenének mitológiai szerepét ismerteti. Berki Imre a magyar tűzoltószergyártás történetét mutatja be, melyről korábban, egy három részes képeskötet is megjelent már. Ott a fotóanyag volt a hangsúly, míg itt az írásos forrásokon. Vagyis a kettő jól kiegészíti, de nem

fedi egymást. Peterman József a fővárosi tűzoltóság parancsnokait prezentálja. Írásában érdemes megfigyelni, hogy többet közülük nem csak szakmai tapasztalatuk és vezetői rátermettségük, de feltalálói mivoltuk is feljogosította pozíciójuk betöltésére. Babos Krisztina egy 1892-es tűzoltó különítmény látogatását részletezi Konstantinápolyban, ahol a hazai tűzoltás atyját, az akkor már véglegesen oda telepített Széchenyi Ödönt látogatták meg. Varga-Cserjesi Zsófia a második világháborús óvóhelyépítési és magatartási óvórendszabályokat taglalja. Végül Jarabin Kinga ismertetőjében az intézmény többszörös díjnyertes múzeumpedagógiai munkájába nyerhetünk bepillantást.

A sorozat részei ingyenesen letölthetők a múzeum honlapjáról, a Kiadványaink fül alatt. A Tűzoltómúzeum évkönyvének következő, XII. száma megjelenése a jövő évben várható.



Tűzoltóemlékek Kőbányán

Bemutakozik a Tűzoltó Múzeum

••• Dr. Berki Imre, Hózer Benjámín

Elő pesti tűzoltóságunkat gróf Széchenyi István kisebbik fia, Ödön, 1870-ben alapította meg. A tűzoltói szakirodalom megjelenésével a tűzoltás-taktika is fejlődésnek indult, ami új eszközök beszerzését hozta magával. Már a kezdet kezdetén igyekeztek megőrizni a tűzoltók az egységek történetét reprezentáló tárgyakat, eszközöket, versenydíjakat. Legjelentősebb ilyen gyűjteményünk a fővárosi Kun utcai laktanyában jött létre, bár ennek a házi múzeumnak a jelentősége jóval túlnőtt ezen, mivel egyúttal az oktatást szolgáló tanszergyűjtemény is volt. Sajnos szinte teljes anyaga megsemmisült a második világháborúban.

1948-ban valamennyi önkéntes tűzoltó egyesületet a felszerelésekkel együtt államosították. Rohamos technikai fejlődés indult meg, így a régi, elavult eszközök nagy eséllyel az enyészeté lettek volna, ha az ekkoriban újonnan megalakuló múzeum létrejöttét nem készíti elő egy széleskörű gyűjtőmunka.

Tűzoltó Múzeum néven a Katasztrófavédelem Központi Múzeumát 1955-ben az országos szakmúzeumi hálózat részeként alapították meg. Feladataként a tűzvédelem tárgyi és írásos em-

golyanyakú, a különféle kocsis- és a gőzfecskendők. A kiállítás keretében csak részben bemutatatható, nagy jelentőségű tűzoltójármű-park több mint húsz muzeális szerrel



Budapesti tűzoltók házimúzeuma 1904-ben, a Kun utcai laktanyában

rendelkezik. Az egységes katasztrófavédelem létrejöttével a múzeum tárgyköre kibővült a katasztrófavédelem tárgyi és dokumentá-

ciós emlékeinek gondozásával.

Múzeumunk szakkönyvtára és dokumentumtára jelentős számú magyar vonatkozású muzeális tűzvédelem-történeti művel rendelkezik. A legrégebbi könyvünk Vitruvius: Tíz könyv az építészetről (Velence, 1567) című munkája, de az 1600-as és az 1700-as évekből is több mint kétszáz kötetet és nyomtatványt őriz a múzeum. Több mint 15 ezer darabos szakkönyvtárunkban a 16. századtól kezdődően találhatóak tűzvédelem-történeti szakkönyvek, testületi dokumentumok, alapító okiratok, tüzesetleírások, amelyek közül mintegy száz a védett kötet. 2024-ben újraindult a Tűzoltó Múzeum évkönyve című sorozat is.

A múzeum több mint 120 ezer fotópozitív- és negatív-állóból álló gyűjteménnyel rendelkezik. Ezek a fotók nyomon követik a tűzoltóság és a tűzoltás történetét az 1870-es évektől napjainkig.

2024-ben megalakult a Katasztrófavédelem Központi Múzeuma Magángyűjtői és Szakmatörténeti-kutatói Szakosztálya, a magángyűjtők érdekképviselői, valamint az amatőr kutatók támogató szerve. 2025 szeptemberében második időszaki kiállítását nyitotta meg a jelenleg tizenhét tagot számláló szakosztály, az idei tárlaton tűzoltósíkokat lehet megtekinteni.



Fotók: Katasztrófavédelem Központi Múzeuma

lékeinek gyűjtését, megőrzését, restaurálását, tudományos feldolgozását és bemutatását jelölték meg. Ez a múzeumi gyűjtemény az országos gyűjtésnek köszönhetően jött létre, amelyet korábbi kiállítások anyagával egészítettek ki. A kőbányai tűzoltóság épületében kapott helyet, ötszáz négyzetméternyi kiállítóteret biztosítva a tűzvédelem történetét az ókortól napjainkig bemutató állandó kiállítás számára. Gyűjteményünkben egyéni és csapatszerelések, tűzoltó- és tűzjelző készülékek, egyenruhák, sisakok, érmek, testületi emléktárgyak találhatók.

Megemlékezik az állandó kiállítás a tűzoltó eszközök magyar és külföldi feltalálóiáról, a tűzoltóság egykori megalapítóiról, vezetőiről. Különleges értéket képvisel a barokk Szent Flórián-szobor, Feszy Árpád Kárvallottak című festménye, a sisakgyűjtemény, a tűzoltóérem-gyűjtemény és az aquincumi víziorgona rekonstrukciója. Technikatörténeti érdekességnek számítanak a

Enteriőr a 2023-ban felújított állandó kiállításban – a második világháború korszaka



Gőzfecskendő az állandó kiállításban a 19–20. század fordulóját és a magyar találmányokat bemutató teremben